

**ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТАТЕЙ П. СКОРОПАДСЬКОГО ТА С. ПЕТЛЮРИ
У МЕМУАРАХ ШАРЛЯ ДЮБРОЯ**

У статті представлений аналіз мемуарів французького викладача та суспільно-державного діяча Шарля Дюброя, зокрема його спогадів та поглядів про П. Скоропадського та С. Петлюри. Обидві ці постаті відіграли значну роль в українській історії та процесах становлення державності України, саме тому цінним для дослідження їх діяльності є вивчення поглядів закордонних авторів. Ш. Дюброй подав інформацію щодо їх біографій, а також надав свою власну оцінку їх політиці у контексті української революції. Французький автор досліджував особистості діячів безпосередньо під час подій 1918 – початку 1919 рр., описуючи політичну та економічну ситуацію в Києві, а також не приховував власного ставлення до кожного з них, що додає його мемуарній роботі цінності для історичного дослідження.

Ключові слова: мемуари Шарля Дюброя, П. Скоропадський, С. Петлюра, іноземні мемуари, українська державність.

Українські діячі П. Скоропадський та С. Петлюра відіграли значну роль у подіях періоду революції в Україні. Перший був українським Гетьманом лише сім з половиною місяців, але за короткий термін свого керівництва він посприяв низці суспільно-політичних та економічних змін у державі, що не могли не позначитися на процесах становлення української державності. Другий – борець за безкомпромісну незалежність України, відомий не лише на її теренах, а й у європейському просторі. В українській історіографії цим постатям приділено увагу у загальних дослідженнях історії України, а також у спеціалізованих біографічних наукових працях (В. Косик, Я. Токаржевський-Карасевич тощо). Однак найбільш яскраво особистості П. Скоропадського та С. Петлюри висвітлені у мемуарній спадщині, де не тільки

представлені факти щодо їх державницької діяльності, а й деталізуються риси їх характерів, світогляд, життєві погляди, а також бачення їх безпосередніми авторами мемуарів. Одним з таких мемуарних творів є «Deux années en Ukraine (1917-1919)» («Два роки в Україні (1917-1919)») французького викладача та суспільно-політичного діяча Шарля Дюброя, що у зазначені в його творі роки перебував на теренах української держави. Метою статті є аналіз та дослідження бачення постатей П. Скоропадського та С. Петлюри автором мемуарів – громадянином Франції – та його оцінка їх ролі у складний період становлення державності України. Зауважимо, що мемуари Ш. Дюброя не були перекладені українською або російською мовою, тому у дослідженні було використано власний переклад автора статті.

Ш. Дюброй розпочав свою розповідь про П. Скоропадського під час описів жорстоких подій у Києві та повалення Центральної Ради та його приходу до влади в Україні. Гетьмана він одразу назвав «своячеником німецького фельдмаршала, якого за два тижні вбили в Києві» [3, с. 35].

Автор вказує на три основні віхи його приходу: по-перше, він бере титул Гетьмана; по-друге, формує реакційний уряд; по-третє, демобілізує українські загони. Армія не повинна була перевищувати 10 тис. осіб.

Ш. Дюброй зазначив про те, що уряд Гетьмана не відповідав жодним демократичним нормам часу та його політика не представляла жодних можливостей для народу України. Кандидатура П. Скоропадського – ніщо інше, як задум реакційних німців, а його персону не була до цього відома, і жодна політична сила

не бачила можливим бути у складі Гетьманського уряду [3, с. 36].

Француз також згадував про конференцію соціалістів-федералістів, результатом якої стало введення заборони для її членів обіймати посади в уряді Гетьмана. Ця заборона діяла до кінця жовтня, доки не настала поразка німців, гетьманська політика не зазнала краху і П. Скоропадський у своїй політичній лінії не переорієнтувався на національний напрямок та не став на засадах демократичних реформ. Окремі українські політичні сили вступили до уряду Гетьмана з єдиною лише метою – не допустити народного бунту за допомогою вкрай необхідних демократичних реформ та здебільшого реформи аграрної [3, с. 37].

Для нових українських міністрів, що не склали більшість у новому уряді, не було можливості реалізувати необхідні реформи.

Відмітимо неприховане негативне ставлення автора мемуарів до особи П. Скоропадського, якого він вважав прихильником німецького милітаризму та політику якого жорстко критикував, у жодному разі ніяк не ототожнюючи її із спрямуваннями української політичної еліти: «Відповідальність за внутрішню та зовнішню політику, що провадив Гетьман, починаючи з державного перевороту 29 квітня до дня свого скинення, не може бути поставлено ні яким чином у об'язки політичних партій або українських суспільств» [3, с. 37].

Підтверджуючи антинаціональні політичні настрої Гетьмана, Ш. Дюбррой згадував про його новосформований уряд, описуючи його зовсім не лояльно: «Кабінет, сформований 2 травня М. Василенком та очолюваний Месьє Лизогубом, був зовсім безкольоровим з точки зору політики та національної ідеї» [3, с. 37].

З цього приводу автор доводить свої думки, описуючи уряд П. Скоро-

падського за головними його постатями, такими, як В. Колокольцов, А. Ржепецький, М. Василенко тощо. Зокрема В. Колокольцова, міністра сільського господарства, він називав реакціонером, а інші міністри, за його твердженням, належали до партії пан-російських кадетів та вороже ставилися до проукраїнських тенденцій.

Зауважимо, що Ш. Дюбррой, викладаючи свою думку, посилався на щоденну літературно-політичну газету «Киевская мысль» (видавалася російською мовою у 1906-1918 рр.) та на промови політиків, що у ній публікувалися. Так, він наводить уривок з виступу міністра фінансів А. Ржепецького («Киевская мысль» від 11 травня 1918 р.), який називає Австрію та Німеччину своїми «новими союзниками» та говорить про політичне зближення з ними [3, с. 38]. До цього ж, француз наводить також витримки з промов М. Василенка та П. Мілюкова. Перший наголошував на історичній, географічній та економічній близькості України та Центральних держав, особливо із Німеччиною, підкреслюючи, що цей зв'язок завжди був міцніший, аніж зв'язок України із Британією. Таким чином політик демонстрував свою яскраво виражену пронимецьку позицію, усіляко заперечуючи можливу спільну військову політику із Антантою [3, с. 38]. Мілюков же завзято схвалював усю можливу співпрацю нового уряду із німцями у політичних та економічних аспектах [3, с. 39].

Описуючи характер влади П. Скоропадського, Ш. Дюбррой зупинився на жорстких засобах реалізації монархічної політики Гетьмана щодо українського суспільства: це й масові арешти українських державних діячів, суворя цензура преси, усунення з офіційних посад українців та заміна їх на російських держслужбовців [3, с. 40].

Тим не менш, французький автор зазначив, що на шпальтах газет Гетьман наголошував на необхідності незалежності Української Держави; він навів наступну промову П. Скоропадського: «Я думаю, що більшість людей у Німеччині вважають мене рішучим реакціонером та прибічником федерації із Великою Росією. Це не так. Також помилковим є намір, що я готовий об'єднати нову Україну у межах давньої Російської імперії» («Киевская Мысль» від 10 травня 1918 р.). А «нову Україну», «сильну та незалежну», як зазначається у виступі Лизогуба, планується відбудувати за німецької підтримки («Киевская Мысль» від 23 травня 1918 р.).

Ш. Дюброй згадав також міністра внутрішньої політики гетьманського уряду І. Кістяківського, якого він у спогадах називав, однак, І. Ністяковським, та його франкофобські політичні дії. Автор з обуренням розповідав про випровадження з України окремих французів та одночасно із неприхованим негативом говорив про упевненість міністра у тому, що «Україна заклала із допомогою Німеччини та Австрії довгий шлях до незалежного існування як держави» [3, с. 41].

Подібні протиріччя у словах та діях гетьманського уряду Ш. Дюброй пояснював лукавством Німеччини, що знов таки виходить з проантантівської налаштованості французького громадянина. Він також говорив про «справжні» плани німецьких реакціонерів щодо розбудови сильної реакційної Росії.

Однак після укладення Комп'єнського перемир'я 11 листопада 1918 р., яке негласно означало капітуляцію Німеччини та підтвердження провідної ролі та військової могутності Франції, П. Скоропадський змінив свою політичну тактику. Ш. Дюброй про це написав так: «Гетьман Скоропадський, до того часу переконаний германофіл, змінює політику та стає ярим франкофілом» [3,

с. 47]. Гетьман проводив докорінні зміни як у внутрішній, так і зовнішній політиці. До свого уряду він призначив Т. Галіпа, який був прихильником Антанти, зокрема Франції, і відправив дипломатичні місії у Ясси та в Одесу, де знаходилися французькі представники.

Автор із жалем доповідав про важкі умови для формування і становлення вільної та незалежної України, говорив про «глибоке витоштування прав народу» і «презирство до нього» [3, с. 43]. Як наслідок, в Україні назривають протести та бунти проти гетьманату та німецького втручання, що призводить до повалення уряду П. Скоропадського та встановлення влади Директорії.

Ш. Дюброй детально описав блокаду Києва С. Петлюрою, яка була «настільки тотальною, що селяни більше не могли в'їжджати, щоб його забезпечувати» [3, с. 50]. Стрімко зростають ціни на найнеобхідніші продукти: м'ясо, молоко, олія, яйця та борошно. До того ж, ці продукти з кожним днем ставали все дефіцитнішими.

Окрім відсутності постачання, автор відмічав також небезпечне становище у місті: численні обстріли, вибухи, бомбардування. Ш. Дюброй зазначав, що для того, щоб зберегти владу, П. Скоропадський почав демонструвати свою проантантівські настрої, оприлюднивши звернення консула Енно щодо визнання Францією незалежної України та уряду Гетьмана.

Описуючи період падіння влади П. Скоропадського та прихід до влади Директорії УНР, Ш. Дюброй особливої уваги приділив постаті Симона Петлюри, про що він зазначив наступне: «Як генеральний секретар, військовий міністр, член, а пізніше – президент української Директорії, Петлюра відіграв та відіграє таку велику роль в Україні, що він заслуговує на декілька біографічних записів» [3, с. 44].

Французький автор не приховував свого вельми позитивного ставлення до українського діяча, неодноразово

наголошуючи на його профранцузькій орієнтації: «Першою мірою Петлюри, франкофільські почуття якого жоден, хто його знав, не ставив під сумнів, була організація Директорії та направлення ноти представникам Союзних держав у Одесі із запитом підстав, що примусили їх висадити свої загони на українській території без попередження про це уряду країни» [3, с. 56]. Зауважимо, що на цей факт вказують багато інших авторів – як сучасників Петлюри, так і більш пізніх дослідників історії України. Наприклад, Ж. Пелісьє, прихильне та поважливе ставлення до якого Ш. Дюброя неодноразово демонстрував на сторінках своїх мемуарів, стверджував про непричетність С. Петлюри до підписання Брест-Литовської угоди та вказував на його чітко виражені франкофільські почуття: «Навпаки, Петлюра – один з організаторів і керівників «Молодої України», партії, на прапорі якої записана приязнь з Антантою і безпощадна боротьба проти німців та більшовиків». Історик В. Косик зазначив приналежність С. Петлюри до організації «Молода Україна», яка була секретною масонською ложею та безпосередньо була пов'язана із французькими політичними та дипломатичними колами [1]. Серед її основних пріоритетів дослідник виділив дотримання військово-політичних інтересів Франції та, зокрема, Антанти, тобто продовження війни із Австрією та Німеччиною та боротьба із більшовизмом [1].

Зауважимо, що саме прихильність до французької держави була одним з визначальних факторів, що обумовили настільки емоційно забарвлене позитивне ставлення Ш. Дюброя до С. Петлюри, якого він називав «національним героєм для усього українського народу та визволителем України» [3, с. 44]. Ця його думка підтверджується поглядами на постать українського

політика інших дослідників. Так, український політичний та дипломатичний діяч Ян Токаржевський-Карашевич, у своєму дослідженні «Simon Petlura» («Симон Петлюра») (1926) навіть ототожнював українську державу із особистістю С. Петлюри та представляв його як уособлення України, а український народ – його послідовниками: «Упродовж гігантської боротьби, яку за свою незалежність українська нація продовжила і після війни, Україна поступово ставала «Петлюрівщиною», її національних рух став називатися «петлюризмом», а українські патріоти – «петлюрівцями». «Durant la lutte gigantesque qu'après la grande guerre la Nation ukrainienne engagea pour son independence, l'Ukraine devint insensiblement la «Petlurie», ce mouvement National fut appele: le «petlurisme» et les patriotes ukrainiens des «petluriens» [4, с. 4].

Ален Дерош у своїй роботі «Le problème ukrainien et Simon Petlura» (1962) наголосив на відданості С. Петлюри українській справі та Україні в цілому: «Петлюра присвятив своє життя незалежності українського народу. Саме для досягнення цієї мети він стільки боровся і тоді, коли батьківщина потребувала його, взяв у свої руки віжки правління» [2, с. 133].

Зазначимо, що французи взагалі дуже лояльно ставилися до С. Петлюри як до політика і державного діяча, зокрема наведемо погляди деяких з них. Так, Жорж Рейналь, сенатор Комітету «Франція-Схід», стверджував: «Я схилиюся перед тим болем, що зазнали її сини через трагічну смерть людини, що ніколи не втрачала віри в свою країну, Симона Петлюри. Він любив її із пристрасстю та присвятив їй увесь свій розум та усі свої здібності, він також любив Францію, і коли необхідність привела Україну до Брест-Литовська, він утримувався та покинув уряд через небажання брати участь у цих подіях, викликаних обставинами, але які розчарували його мислення» [4, с. 20].

Барон де Крізеной також яскраво описав спорідненість С. Петлюри із Францією, демонструючи своє захоплення персоною українського діяча; зокрема, барон наголосив на його «живій симпатії до Франції та французької культури», а також говорив про те, що С. Петлюра любив французів, їх стиль мислення та культурні особливості [4, с. 20].

Ш. Дюбррой досить інформативно описав життєвий шлях українського політика, зупинившись на основних його етапах: народження та дитинство у Полтаві, навчання у семінарії, участь у заснуванні журналу «Рада», заснуванні Українського клубу та активну діяльність в українському національному русі, воєнні роки та політичну

кар'єру. Життя С. Петлюри французький автор співвідніс із головною метою його діяльності: «війна з ворогами України, чи вони німці, чи більшовики, чи поляки» [3, с. 46].

Далі Ш. Дюбррой зупинився на політичному та економічному становищі Києва під час його блокади військами С. Петлюри, якого він назвав визволителем українського народу [3, с. 50]. Будучи безпосереднім очевидцем подій, автор розповів про стрільбу у Святошині та початок дефіциту продуктів харчування першої необхідності у місті. Він зазначив про стрімке зростання цін та навіть навів приблизну вартість на окремі категорії товарів. Наведемо ці дані у вигляді таблиці (див. табл.):

Таблиця

<i>Найменування товару</i>	<i>Вартість</i>
Чорний хліб	3 рубля за фунт
Білий хліб	10 рублів за фунт
Яйця	38 рублів за десяток
Молоко	3 рублі за стакан
Вершкове масло	80 рублів
Рослинна олія	50 рублів
М'ясо	7 рублів за фунт

Ситуація в Києві ставала все більш напруженою, про що автор писав: «Постріли ставали все сильнішими, підключилися також кулемети. Хвилювання у Києві все зростало, адже кожен знов переживав темні години бомбардування більшовиків» [3, с. 51]. Політичне становище у Києві також було вельми складним, як для жителів, так і для самого Гетьмана, який почав змінювати свої позиції з проницьких на проантантівські. Ш. Дюбррой зазначив про опублікування двох промов Консула Енно до українського народу, у яких він виражав свою довіру Гетьману та визнавав проголошену Українську державу [3, с. 51]. Тим не менш, автор, розмірковуючи про це, стверджував, що ці промови не були справжніми, а їх підробив сам Гетьман з метою підняття свого авторитету в очах наро-

ду. Якщо ж ці промови дійсно були виголошені консулом Енно, як вказав автор, то це означає, що уряд Франції не визнає України та її самостійності, а також не бачить іншої форми правління, окрім монархічної: «Ні тон, ні форма цих промов не є республіканськими; стиль є ні чим іншим, як стилем монархіста, або республіканця на службі монархістських інтересів» [3, с. 51].

Після розповіді про взяття С. Петлюрою Києва, що сприймалося французьким автором дуже позитивно, він згадав про формування Директорії УНР, як основоположну мету С. Петлюри, та франко-українські переговори. Автор вказав дві делегації – до Ясс та до Одеси, – від яких голова Директорії не отримав жодних новин. Через нестачу інформації С. Петлюра відправив третю делегацію до Москви з ме-

тою роз'яснень щодо військово-політичної ситуації; наступну делегацію було відправлено знов до Одеси (на чолі з А. Марголіним та Л. Мацієвичем), її метою було заручитися підтримкою Антанти у боротьбі із більшовиками, але результатів жодна з делегацій, на жаль, не здобула.

Ш. Дюброй, описуючи ці події, наголошував також на стрімкому та масштабному вторгненні більшовиків на українські території. Ці процеси автор розглядав як вельми негативні для державотворчих процесів в Україні, зазначаючи головну мету більшовицької сторони: «Протягом цього часу більшовицькі загоны, добре навчені, дисципліновані та добре озброєні, рухалися Україною, яку вони будь-якою ціною хотіли захопити до вступу армії Антанти» [3, с. 55].

Через безрезультатність спроб попередніх переговорів С. Петлюра відправив підкріплення до делегації у Бірзулі (зараз – м. Подільськ), що мала встановити дипломатичні відносини із французькою стороною та врегулювати складну ситуацію на українських територіях. Ш. Дюброй надав також відомості про учасників переговорів: з українського боку – міністр фінансів С. Остапенко та військовий міністр О. Греков, з французького боку – полковник А. Фрейденберг, капітан Ланжерон та лейтенант Віллен. Однак, за розповіддю автора, переговори не принесли результатів через неприйняття Україною однієї позиції договору, що пропонувало французьке командування, а саме: «повернення до Одеси германофільських агентів та старих міністрів, арештованих за злочини проти нації по відношенню до України та за порушення кримінального права, і через цей факт маючих предстати перед трибуналом з 12 суддів, що виконували свої функції згідно до старого режиму» [3, с. 56]. Надалі, як наголосив Ш. Дюброй, для України настала найскладніша ситуація

на самоті із противником; держава була «знесилена більшовиками та битвами».

Отже, французький діяч Ш. Дюброй у своїх мемуарах відобразив власне ставлення до постатей П. Скоропадського та С. Петлюри, проаналізувавши їх політичну діяльність та її значення для набуття Україною незалежності. Зазначимо, що свою персональну оцінку автор формував також на основі зовнішньополітичних орієнтирів зазначених українських державних діячів. Звісно, що пронімецька спрямованість гетьмана П. Скоропадського зовсім не імпонувала Ш. Дюброю, що він протягом розповіді неодноразово підкреслював. Більше того, у своїх мемуарах автор через цей фактор не відмітив жодних позитивних сторін гетьманської політики для України, що ще раз говорить про суб'єктивний фактор мемуарних історичних джерел.

С. Петлюра, навпаки, користувався значною пошаною з боку французького діяча. Він високо оцінював його державну діяльність, військову політику та його постать загалом. С. Петлюра зображується автором як героїчна персона, патріот України та захисник права українського народу на національне самовизначення.

Таким чином, мемуарний твір Ш. Дюброя дозволяє визначити загальну оцінку французького суспільства щодо окремих українських діячів, що становить цінність для дослідження питань історії формування незалежності української держави та проблеми її міжнародного визнання.

Література

1. **Косик В. М.** Симон Петлюра (2000). Львів, Україна / В. М. Косик. – Режим доступу: www.litmir.me/br/ / Kosyk V. M. Symon Petljura L'viv, Ukrai'na / V. M. Kosyk. – Rezhym dostupu: www.litmir.me/br/;
2. **Desroches A.** Le problème ukrainien et Simon Petlura. Nouvelles Editions Latines / A. Desroches. – Paris, France, 1962;
3. **Dubreuil Ch.** Deux anneés en

Ukraine (1917-1919) / Ch. Dubreuil. – Paris, France, 1919; 4. Tokarzewski-Karaszewicz J. Simon Petlura (1979-1926) / J Tokarzewski-Karaszewicz. – Paris, France, 1926.

Торопцева А. И. Отображение личностей П. Скоропадского и С. Петлюры в мемуарах Шарля Дюброя

В статье представлен анализ мемуаров французского преподавателя и общественно-государственного деятеля Шарля Дюброя, в частности, его воспоминаний и взглядов в отношении П. Скоропадского и С. Петлюры. Обе эти личности сыграли значительную роль в украинской истории и процессах становления государственности Украины, именно поэтому ценным для исследования их деятельности является изучение взглядов зарубежных авторов. Ш. Дюброя подал информацию по поводу их биографий, а также дал свою собственную оценку их политике в контексте украинской революции. Французский автор исследовал личности деятелей непосредственно во время событий 1918 – начала 1919 гг., описывая политическую и экономическую ситуацию в Киеве, а также не скрывал своего отношения к каждому из них, что добавляет его мемуарной работе ценности для исторического исследования.

Ключевые слова: мемуары Шарля Дюброя, П. Скоропадский, С. Петлюра, иностранные мемуары, украинская государственность.

Toroptseva A. The representation of P. Skoropadskiy and S. Petlura in Charles Dubreuil's memoirs

The article deals with the analysis of the memoirs of French professor and social and political figure Charles Dubreuil, particularly his memories and opinions about P. Skoropadskiy and S. Petlura. Both these personalities had played a significant role in Ukrainian history and processes of formation of Ukrainian statehood, that's why the study of foreign opinions is rather important and valuable. Charles Dubreuil had given information concerning their biographies, and had also given his own appraisal of their's politics in the Ukrainian revolution context. French author had investigated the personalities of these figures straight at the time of events of 1918-1919, describing political and economical situation in Kiev, not hiding his attitude to each of them, that adds to his memoir work value for the historical research.

Key words: Charles Dubreuil's memoirs, P. Skoropadskiy, S. Petlura, foreign memoirs, Ukrainian statehood.

Стаття надійшла до редколегії
24 листопада 2016 р.